

ԼՈՒՍԻՆԵ ԱՄԻՐՋԱՆՅԱՆ

Երևանի պարամության թանգարան

ԼՈՌՎԱ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՎԱՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆԿԱԽԱՑՈՒՄԻՑ ՀԵՏՈ (ՎԱՆԱՁՈՐ ՔԱՂԱՔԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

Վանաձորն իր մեծությամբ Հայաստանի Հանրապետության երրորդ քաղաքն է՝ Երևանից և Գյումրիից հետո: Այն նաև Լոռու մարզի կենտրոնն է: Տեղակայված է Փամբակի և Բազումի լեռնաշղթաների միջև ընկած նեղ ու երկարավուն գոգավորությունում, Փամբակ և Տանձուտ գետերի միախառնման վայրում:

Վանաձորի վերաբերյալ առաջին հիշատակությունները վերաբերում են XVIII դարին: Սանահնի վանահայր Սահակի ձեռագիր ավետարանի տիտղոսաթերթի վրա արված գրառումներից մեկում 1713 թ. օգոստոսի 18-ին տեղի ունեցած երկրաշարժի կապակցությամբ հիշատակվում է Ղարաքիլիսա տեղանունը: Այդ անվանումը հայկական բնակավայրը ստացել է օտարների կողմից՝ տեղի միջնադարյան եկեղեցու՝ սև (կարա) գույնի քարից կառուցված լինելու պատճառով: Ռուսական կայսրության շրջանում տեղանունը գործածության մեջ է մտել և պահպանվել մինչև 1935 թ.: Նույն թվականին քաղաքն անվանակոչվել է բոլշևիկ-հեղափոխական, պետական գործիչ Սերգեյ Կիրովի անունով:

Վանաձոր քաղաքը հարուստ անցյալ չունի: 1828-1829 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի ընթացքում այն ռուսական զորքերի տեղակայման գլխավոր վայրերից էր: Նրան քաղաքային բնակավայրի կարգավիճակ տրվեց Հայաստանի խորհրդայնա-

ցումից հետո՝ միայն 1924 թ.: Քաղաքի ձևավորմանն ու զարգացմանը նպաստեց Թիֆլիս-Կիրովական-Լենինական երկաթուղու կայարանային փոստատան և իջևանատան կառուցումը: 1929-1930 թթ. ճարտարապետներ Կարո Հալաբյանի, Միքայել Մազմանյանի և Գևորգ Քոչարի կողմից կազմվեց քաղաքի նոր հատակագիծը, որով նոր թաղամասերը պետք է ընդլայնվեին դեպի արևելք և արևմուտք: 1939 թ. արդյունաբերական թաղամաս և ամառային առողջապահական գոտի ստեղծելու նպատակով կազմվեց նոր հատակագիծ (հեղ.՝ Ն. Զարգարյան, Ա. Մինասյան):

1949 թ. կազմված հերթական հատակագծով քաղաքը դառնալու էր արդյունաբերական հզոր կենտրոն: Այդ ժամանակաշրջանում, որպես կանոն, փողոցների և թաղերի անվանումները շատ քիչ էին փոփոխվում: Օրինակ՝ ի նշանավորումն Հայաստանի լենինյան կոմերիտմիության 50-ամյակի, «Դիմաց» թաղամասի Աղայան փողոցի վրա գտնվող պուրակն անվանակոչվեց «Կոմերիտմիության» պուրակ¹:

Քաղաքի ընդարձակմանն ու զարգացմանը զուգընթաց՝ Կիրովականի քաղգործկոմի խորհուրդը որոշում կայացրեց վերակազմել քաղաքի թաղամասերը:

1975 թ. Կիրովականն արդեն ուներ 33 թաղամաս: Շատ փողոցների անուններ կրկնվում էին, չկար համակարգված անվանումների ցուցակ, անհրաժեշտ էր ըստ այդ փողոցների համարակալել շենքերը²:

Խորհրդային շրջանի քաղխորհրդի գործկոմի ընդունած մի փաստաթղթում նշվում էր, որ, հիմք ընդունելով ստալինյան բռնատիրության շրջանում խորհրդային ժողովրդի դեմ ժդանովի

¹ Հայաստանի ազգային արխիվ, Լոռու մարզային մասնաճյուղ (այսուհետև՝ ՀԱԱ ԼՄՄ), ֆ. 1, ց. 3, գ. 8, թ. 45:

² Նույն տեղում, ֆ. 1, ց. 4, գ. 12, թ. 122:

գործած հանցագործությունների իրողությունը և ելնելով ԽՍՀՄ բոլոր վայրերում նրա անունով տեղանունները փոխելու ԽՄԿԿ կենտկոմի կայացրած որոշումից, «Ժդանով» թաղամասը վերանվանակոչել հայկական լեռներից մեկի՝ Տավրոսի անունով³:

Խորհրդային կարգերի ճգնաժամը, գորբաչովյան «վերակառուցման» քաղաքականությունը որոշ չափով հնարավորություն տվեցին միութենական հանրապետություններին առաջ մղելու ազգային խնդիրները: 1985 թ. հետո Հայաստանում ևս սկսվեց փողոցներին և թաղերին հայկական անվանումներ տալու գործընթացը: Այսպես, Կիրովական քաղաքի Շիրակի խճուղու արևմտյան հատվածը անվանակոչվեց Մարշալ Բաղդամյան, իսկ արևելյան հատվածը՝ Շիրակի փողոց⁴:

Սակայն մինչև 1988 թ. շարունակվեց ռուսական և խորհրդային անվանումներով փողոցների անվանակոչությունը: Օրինակ՝ Կայսրանի փողոցը կոչվեց Մոսկովյան, Տանձուտ գետի առափնյա ճանապարհը՝ Լենինգրադյան⁵:

1988 թ. աղետալի երկրաշարժի պատճառով քաղաքի բազմաթիվ թաղամասեր, փողոցներ, պուրակներ շարքից դուրս եկան և դարձան շահագործման համար ոչ պիտանի: Վերականգման աշխատանքների իրականացման, ժամանակավոր կացարանների տեղադրման, նոր շինարարության ընթացում մի շարք հրապարակներ, պուրակներ, պողոտաներ, փողոցներ ուղղակի դադարեցին գոյություն ունենալ: Ավերված շենքերի բնակիչները տեղավորվեցին ժամանակավոր կացարաններում:

Հայաստանն աշխարհի տարբեր երկրներից օգնություն էր ստանում: Կառուցված ժամանակավոր թաղամասերին, որպես

³ Նույն տեղում, ֆ. 1, ց. 8, գ. 16, թ. 51:

⁴ Նույն տեղում, ֆ. 1, ց. 7, գ. 27, թ. 264:

⁵ Նույն տեղում, գ. 26, թ. 278:

կանոն, տրվեցին շինարարությունն իրականացրած երկրների անուններ: Այդպես առաջացան Բելառուսական, Մոլդովական, Շվեդական և այլ թաղամասեր ու փողոցներ: Շահագործման հանձնված մի թաղամասի տրվեց Տարոն անվանումը: Շուտով սկսվեց վերջինի նորաշեն ու անանուն փողոցների անվանակոչման գործընթացը:

1988 թ. սումգայիթյան եղեռնագործությունը հանրության շրջանում առաջ բերեց բուռն դժգոհություն մի շարք տեղանունների հարցում և առաջադրվեց դրանք անմիջապես փոխելու հանրային պահանջ. Երևանում Բաքվի փողոցը դարձավ Արցախյան, Կիրովականում Սումգայիթ փողոցը՝ Սուփումի⁶: 1988 թ. Լենինի պողոտայի արևելյան մասում գտնվող հրապարակը անվանվեց «Արցախի հրապարակ»⁷:

Այդուհանդերձ, ինչպես ՀՀ այլ քաղաքներում, այնպես էլ Վանաձորում 1990-ական թվականների սկզբին անվանափոխության գործընթացը կրում էր տարերային բնույթ և համակարգված չէր: Հիմնականում զգացմունքային հողի վրա առաջարկվում էին նոր անուններ՝ վայրկյան առաջ հին տեղանուններից ազատվելու մղումով:

Կիրովականի քաղխորհրդի գործկոմը 1990 թ. օգոստոսի 27-ին ստեղծեց աշխատանքային հանձնաժողով, որի մեջ ընդգրկվեցին պետական, քաղաքական, հասարակական գործիչներ: Հանձնարարվեց մեկ ամսվա ընթացքում կատարել քաղաքի փողոցների, հրապարակների անվանափոխումներ, իսկ նոր փողոցների անվանակոչումների կապակցությամբ կատարել ուսումնասիրություններ, ներկայացնել առաջարկություններ՝

⁶ Նույն տեղում, ֆ. 1, ց. 8, գ. 9, թ. 211:

⁷ Նույն տեղում, թ. 217:

ապահովելով լայն հրապարակայնություն⁸:

Առաջարկվում էր անվանափոխել.
Կալինինի փողոցի մի մասը՝ Ֆիդայիների
Մյուս մասը՝ Արամ Երկանյան
Կարմիր Բանակին՝ Վարպետ Մեհրաբի
Կարբիշևի»ը՝ Եղիշե
Վանաձորի 7-րդ փողոցը՝ Եզնիկ Կողբացու
26 Կոմիսարները՝ Սախարովի
Կիրովը՝ Խորենացու
Հոկտեմբերյանը՝ Օգոստոսի 23
Էնգելսը՝ Լեո
Աթարբեկյանը՝ Սողոմոն Թեհլերյան
Ֆրունզեն՝ Մայիսի 28
Մարքսը՝ Նժդեհ
Չապանը՝ Բուզանդի
Նիզամին՝ Նահապետ Քուչակ
Դերժինսկին՝ Սփյուռքի
Սվերդլովը՝ Շիրազի
Քիմիագործների 1-ին փողոցը՝ Քիմիագործների
Քիմիագործների 2-րդ փողոցը՝ Սերո Խանզադյան
Լենինգրադյան խճուղին՝ Երևանյան⁹:

Վերոհիշյալից երևում է, որ գրեթե բոլոր օտարահունչ անունները, որոնք կապ չունեին քաղաքի հետ, անվանափոխվում էին: Սակայն նոր անունները, առանձին բացառություններով, կրկնում էին ՀՀ մյուս քաղաքների փողոցների փոփոխված անունները և գրեթե չէին կապվում Վանաձորի տեղանվանաբա-

⁸ Նույն տեղում, գ. 25, թ. 127-128:

⁹ Նույն տեղում, գ. 14, թ. 182-183:

նության հետ:

Անվանափոխության գործընթացը շարունակվում էր: Սակայն հաճախ մարդկանց նոր տնային հասցեների տրամադրումը ձգձգվում էր, տեղ-տեղ պահպանվում էին հին անվանումները: Այդ ամենն առաջ էր բերում բնակիչների իրավացի դժգոհությունը:

Երկրաշարժից հետո Վանաձորում անվանակոչման գործընթացը հանդիպում էր նաև այլ դժվարությունների: Ծավալված բուռն շինարարական աշխատանքների հետևանքով քաղաքը զարգանում էր անկանոն, չկար նոր հատակագիծ: Քաղխորհրդի գործկոմը, հետագայում՝ քաղաքապետարանը, ավելի ուշ՝ ավագանին, ստիպված էին գոնե որոշումներով կամ հանձնարարականներով սահմանել, թե որն է քաղաքի կենտրոնը, ծայրամասը և այլն¹⁰:

Քաղխորհրդի գործկոմն ընդունած առանձին որոշումներով՝ Զորավար Անդրանիկի ծննդյան 125-ամյակի կապակցությամբ, Երևանյան խճուղու մի հատվածն անվանակոչվեց Անդրանիկ զորավարի անունով¹¹, իսկ մեկ այլ որոշումով՝ Մովսես Խորենացու ծննդյան 1500-ամյակի կապակցությամբ, Կիրովի պողոտան վերանվանվեց Մովսես Խորենացու անունով¹²:

1997 թ. հաստատվում է Վանաձոր քաղաքի գլխավոր հատակագիծը, որտեղ արդեն հստակ պետք է նշվեին նոր անուններով հրապարակները, փողոցները, բակերը, թաղամասերը և այլն¹³: ՀՀ նոր վարչական բաժանման և նոր համայնքների կազմավորմամբ պայմանավորված, քաղաքի տեղանունների փոփո-

¹⁰ Նույն տեղում, գ. 32, թ. 75:

¹¹ Նույն տեղում, գ. 23, թ. 133:

¹² Նույն տեղում, գ. 27, թ. 38:

¹³ Նույն տեղում, ֆ. 1, ց. 10, գ. 38, թ. 203-204:

խոթյունը սկսեց իրականացվել միայն ավագանու որոշմամբ: 1996 թ. ավագանու որոշմամբ քաղաքի թաղամասերի անվանակոչության հարցը դրվեց համաքաղաքային քննարկման և Լոռու մարզ թերթում տպագրվեց նախնական անվանումները: Եվ այսպես՝ ՀՀ «տեղական ինքնակառավարման մասին» օրենքի 30-րդ հոդվածով որոշվեց. միայն թվերով գոյություն ունեցող թաղամասերին տալ նոր անուններ.

Թաղամաս 1 – Խնձորուտ

Թաղամաս 2 – Բագում

Թաղամաս 3 – Ուսանողական

Թաղամաս 4 – Թագավորանիստ

Թաղամաս 5 – Դիմացի

Թաղամաս 6 – Խանդակ

Թաղամաս 7 – Զուխտ Ախպուր (կամ Զույգ Աղբյուր)

Թաղամաս 8 – Վանաձոր

Թաղամաս 9 – Կենտրոն

Թաղամաս 10 – Ցալկուտ (կամ Ժամի թաղ)

Թաղամաս 11 – Քիմշեն

Թաղամաս 12 – Առափնյա

Թաղամաս 13 – Տավրոս

Թաղամաս 14- Տարոն -2

Թաղամաս 15 – Տարոն -4

Նախատեսվում էր յուրաքանչյուր թաղամասի համար ստեղծել փակ բաժնետիրական ընկերություններ¹⁴: 1998 թ. Վանաձորի համայնքի ավագանին կայացրեց նոր որոշում. այս անգամ փողոցների հետ մեկտեղ անվանափոխվում էին պուրակները, հրապարակները և այլն: Այսպես՝

¹⁴ Նույն տեղում, գ. 39, թ. 8-9:

Կոմերիտմիության պուրակ – Երիտասարդության պուրակ
Շահումյանի հրապարակ – Վարդավառի հրապարակ
Աթարբեկյան փողոց – Պարույր Սևակ
Դիմացի Առաջին փողոց – Իսրայել Օրի
Դիմացի Երկրորդ փողոց – Հովսեփ Էմինի
Մուսաբեյյան – Լեոյի
Մռավյան – Նիկողայոս Մառի
Սպանդարյան – Ստեփան Զորյանի
Կասյան – Հրաչյա Աճառյանի
Ձերժինսկի – Իսակովի
Վանաձորի 7-րդ փողոց – Հովսեփ Օրբելու
Դիմացի թաղամասի Տավրոս փողոց – Միսաք Մանուշյան
Օգոստոսի 23 – Անանիա Շիրակացու
Լենինգրադյան – Սանկտ-Պետերբուրգի

1998 թ. Բազում փողոցն անվանակոչվում է Վիկտոր Համբարձումյանի, իսկ Կարո Հալաբյանի 100-ամյակի կապակցությամբ՝ Կուրդինյան փողոցը վերանվանվում է Հալաբյան¹⁵: 1999–2013 թթ. քաղաքային ավագանին գրեթե որևէ անվանափոխություն չի կատարել՝ հիմնականում զբաղված լինելով բնակչությանը բնակարաններով ապահովելու և բնակարանները օրինականացնելու հարցերով: Հիմնականում անվանափոխության են ենթարկվել դպրոցները, ձեռնարկությունները:

Այսպիսով՝ Վանաձորի տեղանվանաբանությանը բնորոշ էին հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Ազգային զարթոնքը և Արցախյան շարժումը հնարավորություն տվեցին փողոցների, պուրակների գրեթե բոլոր օտար տեղանուններն անվանափոխել և դրանք կոչել ազգային, նշա-

¹⁵ Նույն տեղում, գ. 81, թ. 120:

նավոր գործիչների անուններով կամ վերականգնել պատմական տեղանունները:

2. Երկրաշարժի հետևանքով ավերված Գյումրիում, Սպիտակում, Վանաձորում ձևավորված թաղերն ու փողոցներն ստացան նոր անվանումներ:

3. Աշխարհի տարբեր երկրներից ժամանած փրկարար ջոկատների ջանքերով կառուցված թաղամասերի մի մասին տրվեցին այն կառուցող շինարարների երկրների անվանումներ:

4. Անվանափոխությունները համահայաստանյան էին, և շատ տեղանուններ գրեթե բոլոր մարզերում ու քաղաքներում կրկնվում էին և չկար համակարգված մոտեցում:

6. 2000-ականներին անվանափոխություններն ավելի հազվադեպ դարձան: Նախ՝ արդեն անվանափոխության գործընթացը գրեթե ավարտվել էր, և հետագայում հիմնական փոփոխությունները կապված էին կա՛մ հոբելյանական իրադարձությունների հետ, կա՛մ պայմանավորված էին քաղաքական-ազգային գործչի, Արցախյան պատերազմի հերոսների անուններով կոչելու ցանկությամբ:

7. Տեղանվանաբանության խնդրում չկային որոշակի օրինաչափություններ:

8. Նախկին Կիրովականի, ներկայիս Վանաձորի շատ պատմական անուններ (օրինակ՝ Դիմացի, Թագավորանիստ և այլն), վերականգնվեցին:

9. Քաղգործկոմի, քաղաքապետի, ավագանու որոշումներով Վանաձորի անվանաբանությունն արմատապես փոխվեց և ձեռք բերեց բոլորովին այլ՝ ազգային պատկեր, ինչը հստակ երևում է թաղերի ու փողոցների հին և նոր անվանումների վերաբերյալ ստորև ներկայացված ցանկից.

9019ԱԿ
ՎԱՆԱՉՈՐԻ ՎԵՐԱՎԱՆՎԱԾ ՓՈՂՈՑՆԵՐԻ

Լենինի պողոտա	Տ. Մեծի փ.
Շահումյան փ.	սկիզբը՝ Զեռայան փ. - շարունակությունը՝ Վարդանանց փ.
Մարքսի փ.	սկիզբը՝ Դեմիրճյան փ. - շարունակությունը՝ Գր. Լուսավորչի փ.
Էնգելսի փ.	Ֆեյխի փ.
Մպանզարյան փ.	Զորյան փ. / Սպանդարյան փ.
Ձին ավան Ձինկերական թաղամաս Միլաշի թաղ	Միվաչական ավան
Սովետական Բանակի փ.	Բանակի փ.
Ժյանուլի 1 փ. – Ժյանուլի 22 փ.	Տավրուսի 1 փ. – Տավրուսի 22 փ.
Կիրովի փ.	Խորենացու փ.
Լենինգրադյան փ.	Սամկո-Դեմեթրուրզի փ.
Սվերդլովի փ.	Նարեկացի փ.
Կալինինի փ.	Ֆիդայիների փ.
Կայարանի փ.	Մոսկովյան փ.
Ֆրունզեյի փ.	Օգոստոսի 23-ի փ.
Օգոստոսի 23-ի փ.	Երևակացու փ.
26 Կոմիտասների փ.	Մխ. Գոշի փ.
Հոկտեմբերյան փ.	Ազատամարտիկների պուր.
Ալալեբեղյան փ.	Պ. Սևակի փ.
Սթաբելյան փ.	Վ. Սարոյան փ.
Մուսաբեյլյան փ.	Լեռի փ.
Մալյան փ.	Մառի փ.
Կասյան փ.	Ամառյանի փ.
Չեռոմնկու փ.	Իսակովի փ.
Երևանյան խճ.	սկիզբը՝ Զոր. Անդրանիկի փ.- շարունակությունը՝ Երևանյան խճ.
Բազումի փ.	Վ. Համբարձումյանի փ.
Դիմաց թաղամասի Տավրուսի փ.	Սանուշյան փ.
Դիմաց 1-ին փ.	Իսրայել Օրու փ.
Դիմաց 2-րդ փ.	Հովսեփ Էմինի փ.
Ե թվ կամ Ե թաղամաս	Աղայան ԵՂ. Աղայան ԵՂ2
Կուրդիյան փ.	Կ. Հալաբյան փ.
Հարթանակի փ.	Նաիրի փ.
Մուսալայիթի փ.	Մուկուսի փ.
Վանաձորի 1-ին փ.	Բուսաբանական փ.
Վանաձորի 2-րդ փ.	Լալվարի փ.
Վանաձորի 3-րդ փ.	Գուգարցի փ.
Գուգարցի փ.	Աղաբաբյան փ.
Վանաձորի 5-րդ փ.	Լոռվա փ.
Վանաձորի 6-րդ փ.	Կարծիշի փ.
Վանաձորի 7-րդ փ.	Հ. Օրբելու փ.
Հարավսլավական թղմ.	Հարավսլավական ավ.

«Կարս» ռեստորանից մինչև «Լոռանց գոմեր» տանող ճանապարհը	Մայմնիխ խճ.
Մաշտոցի փ. 892	Երևարարների փ. 72
Մաշտոցի փ. 912	Երևարարների փ. 92
Մաշտոցի փ. 932	Երևարարների փ. 132
Մաշտոցի փ. 1062	Երևարարների փ. 22
Մաշտոցի փ. 1082	Երևարարների փ. 42
Մաշտոցի փ. 1102	Երևարարների փ. 62
Մաշտոցի փ. 1122	Երևարարների փ. 82
Մաշտոցի փ. 1142	Երևարարների փ. 102
Վ. Համբարձումյան փ. 292	Վ. Համբարձումյան փ. 132
Ներսիսյան թաղ. 152	Բաֆու փ. 152.
Գր.Լուսավորչի փ. մինչև Նորեմացու փ.ևեռ հասվելը	Կ.Դեմիրճյան փ.

Գր.Լուսավորչի փողոցի և Երվանդացի փողոցի հատման կետից դեպի Մոսկովյան փ.-ի հետ հատվելը/միջբքի չուկա/՝ Երվանդացի փողոց

Lusine Amirjanyan, *Yerevan History Museum*, Features of the process of renaming toponyms of Lori region after gaining independence (Using the example of Vanadzor city)

At the last period of the existence of the Soviet Union and in the first years of independence, the process of renaming toponyms began in the Republic of Armenia. Each region had its own characteristics. From this point of view, the city of Vanadzor (formerly Karakilisa, Kirovakan), the regional center of Lori, was no exception.

The national awakening as a result of the Artsakh movement of 1988 led to the need to rename almost all former toponyms which remained from the Soviet times. New names of streets and parks received the names of prominent Armenian national figures or regained the historical toponyms of the area. The process of renamed toponyms of the Lori region has the following features:

- districts and streets destroyed by the earthquake and the newly formed ones received new names. Some neighborhoods appeared with the names of the countries that participated in rebuilding and construction. The repeated names of the places were practically renamed almost everywhere. From now on, the process of renaming neighborhoods, streets, and parks took place exclusively under the strict control of local authorities.

- due to the fact that the process was almost completed, in the beginning of the XXI century all cases of name changes became less frequent. Later the changes were mainly associated with anniversary events or with the logic of naming settlements after contemporary political and national figures, heroes of the Artsakh War.